

VICC, KABARÉ, SZAMIZDAT

SZKA_210_50

FÉL-LEGÁLIS ÉS ILLEGÁLIS POLITIKAI KRITIKA A KÁDÁR-KORSZAKBAN

A modul szerzője:
Püspöki Péter

SZOCIÁLIS, ÉLETVITELI
ÉS KÖRNYEZETI KOMPETENCIÁK

10. ÉVFOLYAM

MODULVÁZLAT

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/melléletek	
				Diák	Pedagógus
I. RÁHANGOLÁS, A FELDOLGOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE					
I/a Irányított (?) kritika					
A	A tanár megkérdezi az osztályt, hogy mit tudnak Hofi Gézaról. Szükség szerint beszél nekik a humoristáról, majd minden diák megkapja a D1 mellékletet, és húz hozzá egy feladatkártyát. Elolvassa a szöveget, és a megadott szempont szerint elemzi azt. Az azonos kártyát húzó diákok összeülnek, és megbeszélik, hogy milyen válaszokat találtak a kérdésekre. A szóvivők ismertetik a csoport gondolatait. 15 perc	Egy kabaré szövegének elemzése a felhasznált nyelvi eszközök szempontjából Szövegértés Elemző készség Stílusérzék	Egyéni munka – szövegfeldolgozás Csoportmunka – közös elemzés	D1 (Szöveg és feladatkártyák)	
II. ÚJ TARTALOM FELDOLGOZÁSA					
II/a Viccelődünk, viccelődünk?					
A	Minden diák húz egy viccet a D2 gyűjteményből, és megkapja a D3 feladatkártyát. Az azonos sorszámú viccet húzók kis csoportot alkotnak, és elemzik a szöveget a megadott szempontok szerint. Ezután minden csoport felolvassa a nála lévő viccet, és elmondja a megoldásait. 15 perc	A viccek világát jellemző sajátosságok feltárása Szövegértés Politikai érzék Együttműködés	Csoportmunka – közös szövegértelmezés Beszámoló szóforgóval	D2 (Viccek) D3 (Feladatkártyák)	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
II/b A szamizdatról szabadon					
A	A P1 melléklet tartalmára támaszkodva, a tanári elmeséli a diákoknak, hogy mi jellemezte a politikai véleménynyilvánítás szabadságát a Kádár-korszakban. 5 perc	Új ismeretek nyújtása Kritikai gondolkodás Befogadás	Frontális munka – tanári előadás		P1 (Háttér-információk)
III. AZ ÚJ TARTALOM ÖSSZEFOGLALÁSA, ELLENŐRZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS					
III/a „Csak ne vess, csak ne vess...”					
A	A tanulók az órai munka alapján egyéni érzéseiknek megfelelően önkéntes alapon fejezzék be a következő nyitott mondatot: „Nekem a politikai humorról ... jut eszembe” vagy „Nekem a politikai humorról az jut eszembe...” 5 perc	A témával kapcsolatos személyes reflexiók megfogalmazása Asszociációs készség Szóbeli önkifejezés	Egész csoportos gyakorlat – asszociációs kör		
III/b Házi feladat					
A	A tanár minden tanulónak ad egy karikatúrát, amely a korabeli Ludas Matyi újságban jelent meg. A házi feladat a rajz üzenetének és vizuális eszközeinek elemzése 8-10 sorban. 5 perc	Az órán megkezdett munka új irányban való tovább folytatása Képelemző készség	Egyéni munka – képelemzés		P2 (Felhasználható képek)
B	Elméletibb beállítottságú osztály tanulói, vagy az erre önként jelentkezők megkaphatják elemzésre a P3 melléklet cikkét, amit a következő órán beszélnek majd meg. 5 perc	Az órán megkezdett munka új irányban való tovább folytatása Szövegértés	Egyéni munka – újságcikk elemzése		P3 (Szöveg)

TANÁRI SEGÉDLETEK

P1 Háttér-információk

Haraszti Miklós: Civil kurázsitól civil társadalomig

A magyar szamizdat két évtizede (rövidítve)

A hetvenes évek

0,1 %

Magyar szamizdat-történetet először húsz éve írtam, Adam Michnik felkérésére. „Piros” vagy más néven „mini” útlevellemmel élve 1980 nyarán meglátogattam lengyel ellenzéki barátainkat. Azelőtt 1976-ban jártam náluk, hiszen az én nemzedékem mindig is egy húron pendült a lengyelekkel már hatvanas évekbeli diákmozgalmáságunk óta. Mindvégig párhuzamos volt az útjuk a miénkkel, a tekintélyellenes újbaloldaliságtól az erőszakmentes emberi jogi ellenállásig – s később a „kerekasztalos” demokratizálásban is. S mindenkor azt kellett látnom, némileg irigykedve, hogy a lengyelek kicsit előttünk járnak. Varsóban Jan Litynskinél laktam, a Robotnik munkásújság papírhegyei között. Most éppen amiatt irigykedtem, hogy a lengyel ellenzékiek már politikai újságot nyomtatnak. Mindent elmondott a látvány, hogy Adam Michnik a Nova Szamizdatkiadó színes T-shirtje volt. Látva lelkesedésemet, ott helyben lekapta magáról és nekem adta. S aztán hamiskásan azt mondta: nemsokára majd ti is fogtok nyomtatni, de miért ne kezdenétek ti is itt nálunk, Lengyelországban?

Így kért fel Adam arra, hogy állítsunk össze egy kötetet a lengyel szamizdat számára az addigi magyar underground termésből. Ez

lett a 0,1 % című kötet, amelyet Kis János és Bence György válogatott. Az a gyűjtemény lezárt egy évtizedet és egy korszakot. Mire a kötet Lengyelországban megjelent, már a legális Solidarnosc idején, a magyar értelmiségnek is új korszakot kellett kezdenie.

Indigó, tamizdat és butik

Ami a technológiát illeti, a mi független irodalmunk, amikor 1972-ben elindult, még Nyugatra csempészett „tamizdat” és írógépen másolt szamizdat, „butik-irodalom” volt. Egészen a nyolcvanas évek fordulójáig ez maradt a terjesztés két fő technikája. Mi honosítottuk meg ezeket az orosz szavakat a magyar nyelvben, habár a hivatalos szótár nem akart hallani róluk.

Kende Péter, Párizsban élő 1956-os politikai író a hetvenes évek elején *Magyar Füzetek* néven indított folyóiratot és könyvsorozatot, amely a mind számosabb hazai „közölhetetlen” szerző otthonává vált. Ahogyan később a nyomtatáshoz, kezdetben ahhoz kellett nagy lélegzetet venni, hogy a szerzők kiküldjék művüket. Hiszen a külföldi publikáláshoz kötelesek lettek volna beszerezni a hatóságok engedélyét. A füzeteket aztán már csak be kellett csempészni az országba, nagyban és kicsiben.

A „Szamizdat-butik” ifjabb Rajk László lakásán működött a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején. Keddenként este bárki feljöhetett, s előjegyezhetett a kiállított gépiratos szamizdatból. Aztán Budapest-szerte a hivatalokban gépírónők fekete munkában gyártották az indigós példányokat. A következő kedden a butik nagytáskás látogatóinak egy része meghozta, másika

elvitte a „gépiratot”, ahogyan a rendőrségi nyelv hívta az árut. Természetesen tudtuk, hogy a vásárlók között a rendőrség besúgói is ott vannak. De hát aki éppen a nyilvánosság megteremtésén munkálkodott, nem gyanakodhatott állandóan. Ez ellen csak a tiszta barátság erejével védekezhettünk.

Az öncenzúra ellenzéke

A szamizdat és gépelt szamizdat jelentőségét nem a tömege adta, hanem az, hogy résztvevői felmondták az 1956 utáni Kádár-korszak „hamis kiegyezését”.

A *Rajk-butik* már elkötelezettség, de még nem mozgalom volt. A demokratikus ellenzék csak később, a nyolcvanas években vált politikai mozgalommá, a hetvenes években művészeti, tudományos és szabadgondolkodói szubkultúráként született. Inkább erkölcsi, mint politikai tiltakozás volt a közös nevezője. Közönsége és szerzői egyaránt önmagukat és az igazságot kereső értelmiségiek voltak. Az első évtized: a kommunizmus kultúrájával való szakítás, a függetlenség vállalása, az öncenzúra felszámolása.

A hetvenes években a szamizdatmozgalom inkább a hivatalos értelmiség ellenzéke volt, mint a rendszeré. Tiltakozása főként a nyilvános vélemény és a magánvélemény kettéválása, a félelem, az ideológiai képmutatás, a propaganda, a tekintélyelv ellen irányult.

Az első szamizdatszerzőknek szemére vetik a mai, későn jött anti-kommunisták, hogy a cenzúra ellen nem a kommunista volta miatt tiltakoztak. Valóban, a cenzúra intézménye, „mint olyan”, ez volt a szamizdat első és talán mindvégig egyetlen közös ellenségképe. Ideológiáknál megbízhatóbb iránytunk volt: nem kívántuk korlátozni a kreativitásunkat. De aligha van radikálisabb jelszó, mint a miénk volt: „A rendszer bennünk van”.

A visszautasított minőség lázadása

Kezdetben az „ellenzék” csak a különböző kulturális devianciák gyűjtőhelye volt, ahol néha egyetlen ember képviselt olyan magatartásokat, amelyek máshol széles körű szubkultúrákat jellemeznek. Mindig csodálkoztam, amikor azt hallottam, hogy Brightonban húsvétkor a punkok és a Hell’s Angels megverik egymást. Nálunk a hetvenes években nagyon jó barátok voltak. A tiltott kultúrák megértették egymást: a könyvtárban élő filozófus, a leszbikus fényképész, a keresztény prédikátor és a body artist, hogy saját baráti körömből vegyek példát. Magam – mondjuk – gyári munkát vállaló dalköltő voltam. Kenedi János gyűjteménye, a *Profil*, megteremtette a „devianciák” – valójában a visszautasított minőség – közös öntudatát. Megszakította az alkalmazkodás kényszerét, megalapozta az együttműködés hagyományát. Közösséggé formálta a függetlenségre törekvő, addig atomizált szerzőket. A politikai szamizdat persze a régi magyar radikális hagyománynak megfelelően nem a jogsértések krónikájával, hanem gyakran olvashatatlanul hosszú művekkel kezdődött.

Búcsú a marxizmustól

A szamizdat előtti évtizedben – a hatvanas években – még marxista eretnokségekben tévelyegtek a politikus hajlamú disszidensek, zömükben szociológusok és írók. Két iskolája volt az antibürokratikus és szovjet-ellenes érzelmeknek. A Lukács-iskola fiataljai a desztalinizálás ütemével elégedetlenkedtek. A hozzám hasonló, a nyugati diákmozgalmat másoló újbaloldaliak viszont „tömegdemokráciát” követeltek és „tüzet a vezérkarokra”. Egymással is ádáz harcban állt ez a két disszidens iskola.

1968-al megváltozott a helyzet. A „Prágai Tavasz” kudarca minden elhajlót érzékenyen érintett. Fel kellett figyelniük a reményeink közösségére. Meg kellett értenünk, hogy valójában csak azokban a

személyes szabadságokban vagyunk érdekeltek, amelyeket a kommunisták előszeretettel „polgárinak” gúnyoltak.

Siettette a disszidenseket az 1968-as gazdasági reform is, mégpedig mind a „sikere”, mind a „kudarca”. Az előbbiből látnunk kellett, hogy nem következhetnek be a reformtól várt politikai konzekvenciák a szólás- és gyülekezési szabadság terén. A reform lefújása 1973-ban pedig arra figyelmeztetett, hogy a haladás sziszifuszait félútig sem engedi a rendszer, mielőtt a követ visszagurítja a mélybe.

Magyarországon ezzel meghalt a marxizmus. Az „elhajlók” voltak ugyanis az utolsó *lelkes* hívei. Újjászületett viszont a független kultúra. Ezentúl öncenzúra nélkül írtunk és kéziratunkat magunk terjesztettük. Kovács András gyűjteménye, a *Marx a negyedik évtizedben* véglegessé tette az ideológia halálát. Körkérdése arra kényszerítette az emberi jogok felé forduló nemzedéket, hogy számot vessen saját átváltozásával.

(...)

1973 és 1974 a letartóztatások, házkutatások éve volt. Egyszerre kopintottak a különböző felfogású disszidensek orrára, ami nagyban fokozta a szolidaritás érzését.

A politikai rendőrség jó szimattal, de rossz politikai érzéssel dolgozott. A *Darabbér* perében fenyegetőleg behívott tanúk névsora – azoké, akik a gépiratot kölcsönkapták – előre feltérképezte a későbbi ellenzék magvát. Igaz, a fenyegetéssel néhány évre ismét elszigetelték a disszidenseket. Sokan kivándoroltak, s a hatóságok ebben egyáltalán nem akadályozták őket.

(...)

Konrád György szavával: antipolitikusok magánközössége volt ez. A *Napló* szerzői a független gondolat fenntartására szövetkeztek,

mert a szabad beszéd folytonosságát minden későbbi jó alapjának tartották. S tették mindezt, ha másért nem, az erkölcsi elégtételért. Előnye is volt a hetvenes évek közepi visszaesésnek. Elváltak egymástól és ezzel meg is sokszorozódtak az öncenzúráltan értelmi közösségek. (...)

A hetvenes évek ellenzéke még nem remélte, hogy a mi életünkben győzhet a szabadság. Legvérmesebb reményünk az volt, hogy az öncenzúráltan beszédet valamifajta kolostori magánvallásként megtűrhetik. Pesszimizmus dolgában akkor még alig volt különbség az ellenzékiek és a „hivatalos” értelmiség között. Ellenzéki az volt, aki leírta, amit gondolt, akkor is, ha az nem láthatott napvilágot.

Ilyen évtized volt a hetvenes: optimistának az számított, aki le is írta pesszimista balsejtelmeit. Igaz, a leírás jót tesz a gondolat minőségének.

Ki a gettóból

Ám 1977-ben, követve a lengyel KOR és a csehszlovák Charta '77 példáját, a szamizdatnak olyan új hulláma indult el, amelyet már tömege miatt sem lehetett pesszimistának nevezni. Csíraformában ekkor már sok minden együtt volt, ami struktúrált ellentársadalom kialakulásához szükséges. Megalakultak az első független szervezetek. Akiket politikai okok, például a Charta '77 prágai pere elleni tiltakozásuk miatt elbocsátottak, önszegélyező és munkaközvetítő társulatokat szerveztek. 1979-ben megalakult a *Szegényeket Támogató Alap* (SZETA). Dühös fiatal szociológusok alapították, s írók, lelkészek, közgazdászok csatlakoztak hozzájuk. Szervezték a független kultúra eseményeit, estjeiken pénzt gyűjtöttek, ezen kívül jogi segílyt nyújtottak a hivatalosan nem létező szegényeknek.

Magánlakásokon hetente 100-150 hallgatója volt a *Független Egyetem* előadásainak.

Aktivista fordulatot jelentett a szamizdatban a *Bibó-émlékkönyv*, s nemcsak terjedelmére, hanem politikai jelentőségére nézve is tekintélyes volt a közel 80 szerzőjével. Bibó István 1979-ben halt meg, és senki nem volt kíváncsi a gondolataira 1977-ig, amikor az ellenzéki fiatalok felfedezték, és látogatni kezdték. Már az *émlékkönyv* szerzői névsora is az ígérte, hogy feloldódhat az „ellenzékiek” és az „integráltak”, a „népiek” és a „kozmpoliták” szembenállása. A nyilvánosságból kizártak mellett az establishment számos híressége közölt írást.

Az összhatás az volt, hogy az értelmiség felsorakozik a független bibói magatartás mellé - legalábbis elméletben. Ugyanis valójában egyelőre mindenki visszatért a szokott foglalatosságához.

A nyolcvanas évek

(...)

A párt „legyőzése” vagy „megreformálása” helyett, amely utak az 1956-os budapesti és az 1968-as prágai kudarc nyomán járhatatlannak váltak, a párt „bekerítése” vezethet sikerre, hirdette Adam Michnik. Független nyilvánosságra alapozott, önállóságára büszke társadalmi erő, erre épített közjogi követelések és végül tárgyalások – ez volt a lényeg.

Magyarországon e váltásnak Kis János volt a motorja, központi szócsöve a *Beszélő* lett. A nyolcvanas években már annak a felismerésnek a jegyében dolgoztunk, hogy amikor a kádárizmus kudarcra következik, ez a kommunista rendszer végét is jelentheti. Feltéve, hogy az ellenzék fellépése felbátorítja a civil politikai társadalmat.

Az akkori magyar sajtóban nagyon sok mindenről lehetett írni, különösen a folyóiratokban, szociológiai, közgazdasági kérdésekről,

de a társadalom állapotáról is. A politikai rendszer alapvető kérdéseinek kívül két dolog volt abszolút tabu: 56 és a határon túli magyarok ügye. Ezért már a lap indulása előtt úgy döntöttünk, hogy ezzel a két témával a *Beszélő* minden egyes számának foglalkoznia kell. (...)

A rovatok elég hamar kialakultak, a „Térségünk”-ben a szovjet blokk országairól írtunk: egyebek közt ebben a rovatban is újra meg újra szó volt a határon túli magyarokról. Az első és a második számban jelent meg a csehszlovákiai magyarok történetének kronológiája (...) Az erdélyi Korunk szerkesztője írt a romániai magyar oktatás helyzetéről, természetesen álnéven. A következő számban ezt folytatta egy cikk a vajdasági magyar oktatásról.

Az első *Beszélő* egyébként a véletlenek összjátéka folytán éppen azokban a napokban jött ki, amikor Lengyelországban bevezették a szükségállapotot, és véget ért a Szolidaritás korszaka. (...)

Ellenzéki hétköznapiak

Ahhoz, hogy a civil kurázsi nyomán civil társadalom és valódi politika fejlődjék ki, független nyilvánosságra van szükség. Ahhoz viszont rengeteg munkára, mert szabad sajtót csak házilagosan lehet előállítani. S mivelhogy ezt a manufaktúrát még rejtegetni is kell, rögtön a tartalécsapatnak is készen kell állnia. Sajtót tehát csak sok ember nagy elhatározásával lehet fenntartani. Nem csoda, hogy az ellenzék nehezen szánta rá magát a nyomtatásra.

Írógépen egyszerre csak tíz másolat készülhetett, a fénymásológépek hatósági ellenőrzés alatt voltak. 1980-ban válaszút elé kerülünk. Immár élő sajtóra, nem kéziratgyűjteményekre volt szükség. (...)

Amikor, leendő szerkesztők, a Beszélő létrehozása mellett döntötünk, szociológusi óvatossággal jártunk el. Egyévi szervezőmunkával egymástól független papírbeszerző, nyomdász és terjesztő hálózatot hoztunk létre. Csak ezután, 1981 őszén jelent meg a folyóirat, s utána minden negyedévben, 2000 példányban. A szerkesztők a címlapon megadták nevüket és címüket. A legális kiadásig, 1989-ig megjelent 27 száma közül egy sem volt, amelyből kisebb-nagyobb mennyiséget el ne csípett volna a rendőrség. De a gondos előkészítésnek köszönhetően a lap mindvégig talpon maradt.

Ugyanekkor tért át a nyomtatásra az *AB Független Kiadó*, Demszky Gábor, Hodosán Róza és Rajk László hálózata. Tőlük függetlenül is mind több folyóirat és könyv készült mind több helyen: képzőművészeti szitanyomással, becsempészett vagy kéz alatt vett kispépen.

Gutenberg és a „ramka”

Demszky Gábor felismerte, hogy független sajtó csak főfoglalkozású kiadótulajdonosokkal működik. Ha a feladat a Gutenberg-korszakhoz illik, ugyanazt kell tenni, amit a magyar nyomdász, aki négyszáz évvel ezelőtt Hollandiában tanulta a mesterséget. Gábor Lengyelországba utazott, hogy importálja a zseniális lengyel *ramkát*.

A ramka ugyanaz Keleten, ami Nyugaton a másológép. Csakhogy a szamizdat biztonsági okokból semmit sem használhat, ami bonyolult és drága – s amit be kell dugni a konnectorba, az már bonyolult és drága. A *ramka* a stencil- és a szitanyomás házassága, két óra alatt otthon is megépíthető, sok ezer példányt produkál.

Vannak időszakok, amikor a rendőrség ráveti magát a burjánzó szamizdatra. De a ramkát nem lehet kiirtani. A ramka maga a sajtószabadság, habár kétségtelen, hogy a kiadónak nyomdafestéktől foltos az ujjja, amikor fityiszt mutat a rendszernek.

Volt sajátos magyar hozzájárulás is a Gutenberg-kultuszhoz. Demszky Gábor felfedezte, hogy az állami nyomdák munkásai jó pénzért, fekete munkában akár az igazságot is hajlandók kinyomtatni. (...)

1983-ban láthatatlan, de döntő csata zajlott le. Szaporodtak a házkutatások, felszámolták Rajk butikját. Amikor a butikszerű terjesztés helyébe titkos elosztórendszert állítottunk, „Demszky és társai” címen hatunk ellen a rendőrség megindította egy szamizdatper előkészületeit. Az új nyilvánosság azonban készen állt a próbatételre, s ez megtette hatását.

„Nem gyártunk mártírokat” – döntött az MSZMP Politikai Bizottsága a nyilvános per ellen. Az engedélyezetlen nyomtatás addig büncselekmény volt; most bevezették az enyhébb sajtórendészeti szabálysértést, s ezentúl „csak” rendőri eszközökkel akadályozták a szabad sajtót. Házkutatásokon, pénzbüntetéseken kívül ez szakmai foglalkoztatási tilalmat, publikációs tilalmat, útlevélmegvonást jelentett. (...)

Történelem és irodalom – a „második nyilvánosság”

Míg a rendőrség „belső ellenségről” beszélt, a közélet használni kezdte a „második nyilvánosságot”. A cenzúra már gyöngye ürügy volt az öncenzúrára. A szamizdat sikeres szabadságharca nyomán ki-ki maga döntötte el, mit ír, hol publikál.

Nemhogy jólétesültnek, műveltnek sem számított, aki nem olvasta a szamizdat könyveket. Divat volt Szász Bélának, a Rajk-per túlélőjének könyve, a *Minden kényszer nélkül*, vagy Bill Lomax *Magyarország 1956*-ja. A történelem volt a legsikeresebb műfaj: a sztálinizmust, az 1956-os forradalmat és a megtorlást elemző művek, memoárok. (...)

Fordulat a politika felé

A közvélemény politizálásának biztos jele volt a nyolcvanas években, hogy mind többen írták alá az emberi jogi tiltakozásokat. A szamizdat is követte a fordulatot, amely 1983-tól ment végbe: elindult a politikai csoportok szerveződése.

(...)

Civil ébredés

A *Beszélő* első száma 1981-ben azt írta, hogy a folyóirat igazi célja a civil társadalom felébresztése. A nyolcvanas évek második felében a szamizdat elismert és keresett médiumává vált a sokszínű civil társadalomnak.

A „második” nyilvánosság kitágította a társadalmi teret, tulajdonképpen létrehozta a társadalmat. A „belül” és a „kívül” között létre-

jött az engedélyezetlen, de mégsem tiltható köztes tartomány. A társadalom jogokat kért, s diktálni kezdte a közélet témáit.

(...)

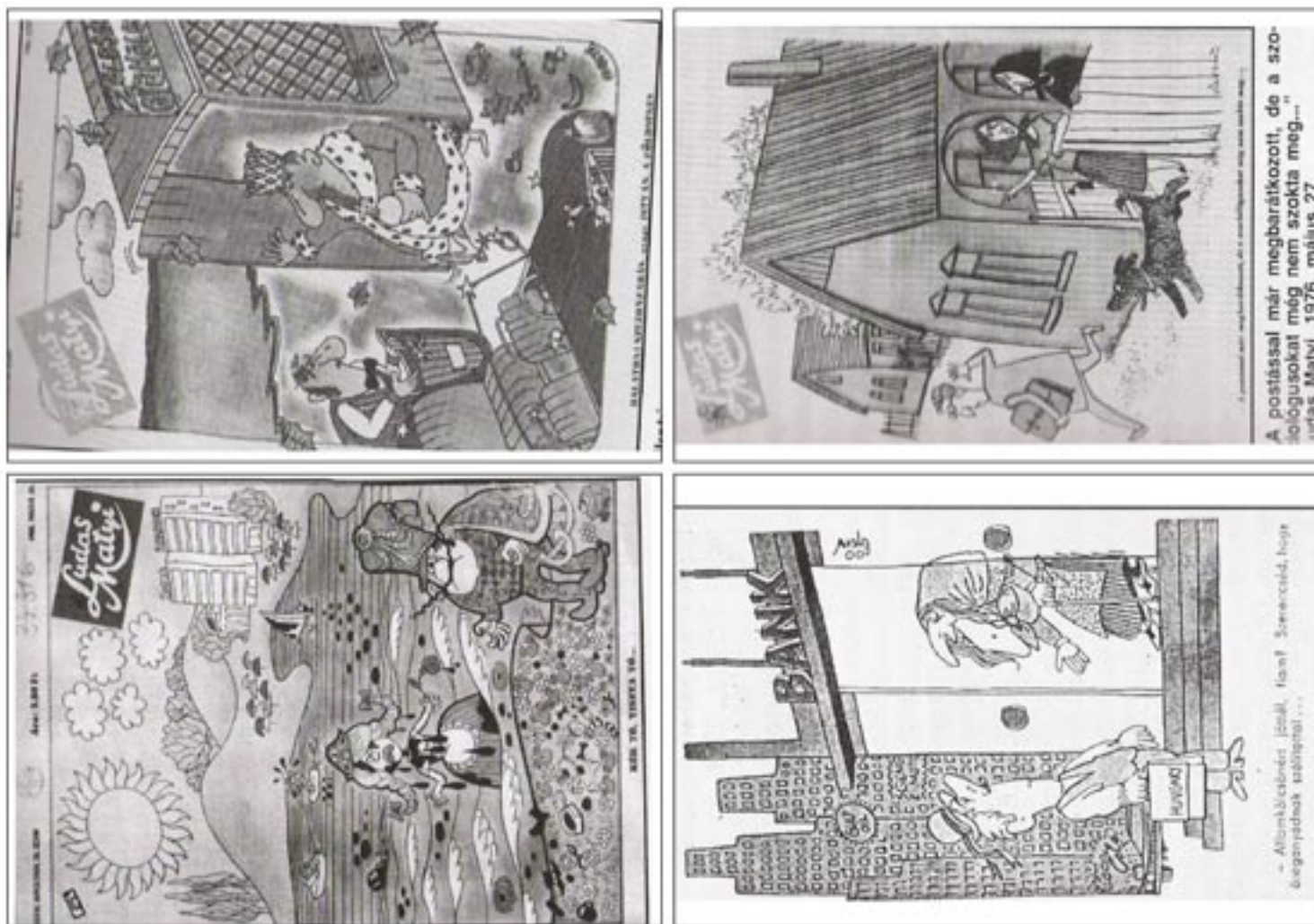
1986 végén Magyarországon is kibontakozott a kommunista rendszer elkerülhetetlen végzete: a gazdasági csőd. A „kádárizmusban” ez szinte minden áttétel nélkül politikai válságot jelentett, hiszen a gazdasági „reform” már kimerítette lehetőségeit. 1987-től 1989-ig számos jól szervezett ellenzéki tömegtüntetés adta tudtul: a civil csatornák készen állnak rá, hogy békés mederbe tereljék a követeléseket, és megegyezéssel úton takarítsák el a rendszert. Már csak az MSZMP-t kellett erre rávenni. Sikerült is olyannyira, hogy volt vezetői ma már úgy emlékeznek: ők kérték a rendszerváltást.

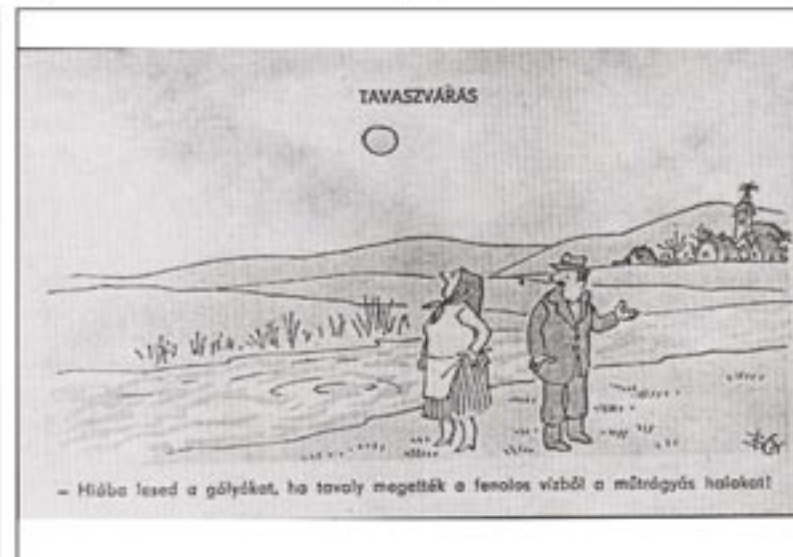
(...)

P2 Karikatúrák a Ludas Matyiból

A következő két oldalon szereplő rajzok szétvágvva, egyesével adhatók oda a diákoknak.

De akár más karikatúrák is felhasználhatók a korszakhoz kapcsolódóan – ha ezeknél jobb nyersanyag kínálkozik.

P3 Alternatív házi feladat

Kései bevezetés a kádárizmusba

1981. június 10-én egy fiatal magyar ellenzéki gondolkodó publikációja jelent meg – Michel Foucault bevezetőjével – a Corriera della Serában. Haraszti Miklós esszéje már a címével – Kései bevezetés a kádárizmusba – is feltűnést keltett. Azt a jövőt vetítette előre, hogy a kádárizmus a nyolcvanas években a végórát éli, sietnie kell annak, aki működés közben akarja tanulmányozni. A bátor jóslatot tartalmazó írás lett Demszky Gábor szamizdatkiadójának, az AB Független Kiadónak első „könyvszerű”, önálló szerzői kiadványa 1982-ben. Az alábbiakban ezt az egykorú ellenzéki láttelepet adjuk közre Korai bevezetés a kádárizmusba címmel.

A szocialista Magyarország mindig követendő példa volt szomszédai számára. Legalább négy korszakban nyújtott mintaszerűt. Szomorúság tapad mind a négy korszakhoz, tovább táplálván a már-már magyar nemzeti identitássá vált romantikus pesszimizmust. Közvetlenül a második világháború után itt számolták fel a legügye-
sebben a parlamenti demokráciát. „Szalámitaktika” – ezt a nevet kapta a magyar eljárás a nemzetközi machiavellista szótárban. Egy-
más után szeletelték le és falták fel a kommunisták a demokratikus pártokat, amelyekkel egyébként koalícióban kormányoztak. Min-
dig a „jobboldalát” támadták e pártoknak, s amikor azok kizárták a célbavetteket, tovább folytatták a támadásokat, egészen a teljes fel-
bomlásig. Közép-Európában egyedül Magyarországon tüntették el formálisan is a többi pártot: marionettekkel sem akarták elcsúfítani az egypártrendszer színpadát.

1948 után ennek a manővernek a mestere, Rákosi uralkodott; elnyerte a „Sztálin legjobb tanítványa” címet. Itt rendezték a moszkvai hamis perek legvéresebb paródiáit; a mezőgazdaság legerőszakosabb kollektivizálását; az ipar legőrültebb tempójú aránytalan fej-

lesztését, amely a legnagyobb népnymorhoz vezetett. Valószínűleg itt írták a legszebb ódákat a vezérekhez.

1956 októberében aztán itt robbant ki a máig is egyetlen antitotalitárius forradalom. Két hét leforgása alatt minden megteremtődött ebben az országban, amit a különböző felfogású demokraták valaha is megálmodtak. Tucatnyi párt, öngazgatási szervezetek százai, fegyveres gerillacsapatok, szabad újságírók pattantak ki a semmiből. Mindezek közül egyedül a munkástanácsok éltek túl – ha csak rövid idővel is – a szovjet tankok novemberi invázióját. Hete-
kig tartó általános sztrájkot szerveztek, amelynek csak a munkás-
vezetők bebörtönzése vetett véget.

De ez a dicsőséges kaland is tragédiává változott a nemzeti emlé-
kezetben. Bizonyos fokig joggal, hiszen a forradalom vereségét rész-
ben saját hevesége siettette. Ennek a lázadásnak nem volt taktiká-
ja, s így csak stratégiai ellencsapást provokálhatott. Atomizált és
gyűlésezésben teljesen tapasztalatlan tömeg futott össze az agórán.
Rugalmatlanná vált a hatalom, és a szovjet XX. kongresszus érinté-
sére egyszerűen összeomlott: inkább ez bátorította fel az országot,
s nem a demokratikus jövőnek valami határozott és közkinccsé vált
víziója.

A tegnap ódaírói, a hangadó értelmiségiek lepődtek meg a legjob-
ban, amikor a káosz kitört. A forradalom előtt legfeljebb óvatos bírál-
latig jutottak, s legmerészebb álmuk a cenzúra ésszerűsödése volt.
Csupa olyan dolgot kívántak, amit néhány évvel a forradalom leve-
rése után azonnal megkaptak, amint szembenállásukról lemond-
tak és lojális együttműködést vállaltak. Ma is ők a közvélemény
hangadói, s 1956-ban már csak bocsánatos baklövést látnak.

Így következett el a negyedik, az eddig utolsó magyar csoda. Kádá-
rizmusnak nevezik arról az emberről, aki 25 éve feje a hatalomnak.

Azzal vívta ki a világ csodálatát, hogy szanálta a sztálinizmus után maradt csődtömeget, miközben megóvta az egyközpontú berendezkedés tekintélyét. Válságtársadalomból tartós civilizációvá változtatta a demokrácia nélküli ipari államot. Elérte, hogy már nem annyira a félelem, mint inkább a konformizmus élte a rendszert. Egészen a legutóbbi évekig sikerült elkerülnie az ellenzék kialakulását egy olyan társadalomban, amely tudván tudja, mi mindenről mond le. Ez a csoda is szomorú tehát: megalázó és unalmas.

A legnagyobb hiba volna Kádárt álrühás demokratának vélni, ahogyan újabban nyugati sajtója teszi. Könyörtelenül bebizonyította, hogy a hatalom a párté és azon keresztül Moszkváé. Felakasztatta Nagy Imrét, a miniszterelnököt, ezt a korai eurokommunistát is, akár csak a tankok ellen harcoló városi gerillákat. Pontosan annyi terrort alkalmazott, amennyi egy totálisan felbolydult ország elnémítéséhez szükséges. Visszaszerezte az összeomlott káderapparátus önbizalmát.

De a célja nem az volt, hogy restaurálja a sztálinizmust. Olyan vízió vezette, amelyet – banálisan egyszerű alapgondolata ellenére – me-

résznek kell neveznünk, különösen a szomszédos kommunista rendszerek tehetetlensége láttán. Felismerte, hogy a pártapparátus egymagában képtelen a hatalom biztonságos megtartására. Szövetkeznie kell mindazokkal a szakmai és intellektuális hierarchiákkal, amelyek az államosított társadalomban születnek, s a politikai monolittal összeegyeztethető érvényesülést kell kimunkálnia a számukra. Feltételezte, hogy a hatalmat csak erősíti, ha nem csupán egyfajta lojalitást tűr meg, engedetlenségnek minősítve a legkisebb eltérést is, hanem sokféle lojalitást ösztönöz.

Kérdések, feladatok

Milyen negatív példákat emel ki a szerző az 1945 utáni történelemből?

Milyen jellemzőit emeli ki az írás az 1956-os forradalomnak?

Hogyan értékeli az értelmiség szerepét 1956-ban és '56-ot követően?

Hogyan ítéli meg Kádár szerepét és személyiségét a forradalmat követő kezdeti időszakban?

Miben látja a kádári politika „merészségét”? Miért nevezi ezt a politikát merésznek?